

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/55/2003

ZWIĄZKI ZAWODOWE: LICZEBNOŚĆ, SKŁAD, POSTAWY

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MARZEC 2003

W porównaniu z większością krajów Unii Europejskiej w Polsce związki zawodowe nie są zbyt liczne, ale są jedynymi dużymi organizacjami społecznymi. Pojawiają się jednak trudności z precyzyjnym ustaleniem ich liczebności. Od kilkunastu lat GUS nie gromadzi odpowiednich danych. Duże centrale związkowe prowadzą coraz dokładniejsze statystyki, jednak w naszym kraju jest bardzo dużo związków szczebla zakładowego, które nie składają nikomu sprawozdań dotyczących swojej liczebności. Zdarza się także ukrywanie przez samych związkowców wielkości i składu członkowskiego organizacji zakładowych (zanotowano takie sytuacje w niektórych dużych przedsiębiorstwach prywatnych). Wszystko to sprawia, że ważnym źródłem informacji pozostają dane zbierane w trakcie reprezentatywnych badań opinii publicznej.

W celu uzyskania optymalnie dokładnego odzwierciedlenia liczebności związków zawodowych w latach 2001 i 2002 połączono próby z badań CBOS „Aktualne problemy i wydarzenia” z ostatnich kwartałów (październik, listopad, grudzień). W raporcie przedstawiono przede wszystkim wyniki pomiaru z ostatniego kwartału 2002 roku. Informacje uzupełniono o wybrane wyniki pomiaru z ostatniego kwartału 2001 roku, a także o dane z kilku miesięcy 2002 roku.

POZIOM UZWIĄZKOWIENIA W POLSCE W LATACH 2001 - 2002

W tabelach 1 i 2 przedstawiono względne liczebności związkowców w dwóch pomiarach kwartalnych. Ponadto w tabeli 3 ukazano dane z kolejnych dziewięciu miesięcy 2002 roku.

Tabela 1. Związkowcy w różnych kategoriach respondentów

Kategorie	IV kwartał 2001	IV kwartał 2002
	w procentach	
Ogół dorosłych mieszkańców Polski	7,9	7,5
Ogół pracujących (łącznie z rolnikami indywidualnymi i właścicielami prywatnych firm)	15,3	14,8
Ogół zatrudnionych (pracowników najemnych)	18,3	18,2
w tym:		
- pracujący na pełnym etacie	18,9	20,4
- pracujący na niepełnym etacie	7,5	5,2
- pracujący dorywczo	5,9	8,2
Emeryci i renciści	3,8	2,5
Bezrobotni	0,0	0,4

Tabela 2. Przynależność do głównych central związkowych wśród ogółu dorosłych Polaków

Centrale związkowe	IV kwartał 2001	IV kwartał 2002
	w procentach	
NSZZ „Solidarność”	2,6	2,4
OPZZ	2,7	2,3
Forum Związków Zawodowych	-	0,8
Inne związki	2,6	1,8

Tabela 3. Przynależność do związków zawodowych w okresie styczeń-wrzesień 2002*

Czy obecnie należy Pan(i) do związku zawodowego?	Deklaracje respondentów według terminów badań							
	I	II	III	IV	V	VI	VIII	IX
	2002							
	w procentach							
Tak	7,3	7,6	6,9	9,6	8,3	9,1	6,7	7,6
Nie	92,7	92,4	93,1	90,4	91,7	90,8	93,3	92,4

* W lipcu nie zadano pytania o przynależność związkową

Dane z ostatniego kwartału 2002 roku stały się podstawą do szacunku liczebności członków związków zawodowych. Szacunki oparte były na danych GUS dotyczących liczebności ludności Polski na dzień 31 grudnia 2001 (tabela 4).

Tabela 4. Szacunkowe przedziały liczebności członków związków zawodowych (IV kwartał 2002)

Związki zawodowe ogółem	2 202 tys. – 2 247 tys.
NSZZ „Solidarność”	677 tys. – 764 tys.
OPZZ	650 tys. – 733 tys.
Forum Związków Zawodowych	241 tys. – 262 tys.
Inne związki	529 tys. – 593 tys.

Nowa ogólnopolska struktura związkowa Forum Związków Zawodowych zrzesza obecnie kilkadziesiąt organizacji, które w większości należą do tzw. budżetówki. Część z nich należała w przeszłości do OPZZ (np. ciepłownicy, kolejarze). Aby uczestniczyć w pracach Trójstronnej Komisji do Spraw Społecznych, Forum musiało podać dokładną liczbę swoich członków. Okazało się, że do tej centrali należy ponad 300 tys. osób. Różnice między naszymi danymi a podawanymi przez Forum wynikają z jednej strony z możliwego niedoszacowania, związanego z charakterem badań opinii publicznej, a z drugiej - z faktu, że nie wszyscy szeregowi członkowie organizacji, które przystąpiły do Forum, mają tego świadomość. Z dostępnych danych wynika na przykład, że część pielęgniarek deklaruje, iż nie należy do Forum, lecz tylko do związku zawodowego pielęgniarek, nie wiedząc, że ten przystąpił do tej nowej struktury związkowej.

Dwie główne centrale NSZZ „Solidarność” i OPZZ mają bardzo zbliżoną liczbę członków. W IV kwartale 2002 roku „Solidarność” nieco górowała nad OPZZ liczebnością, ale np. w styczniu, październiku i listopadzie ubiegłego roku sytuacja była odwrotna.

Analizując dane przedstawione w tabeli 4 trzeba brać pod uwagę ryzyko niedoszacowania wielkości związków w ramach badań opinii publicznej. Mimo takiego zastrzeżenia wydaje się, że liczebność każdej z dwóch dużych central oscyluje obecnie wokół 800 tys., a jeśli przekracza tę wielkość to nieznacznie.

Z punktu widzenia wieloletniego trendu ważne jest, iż dane z 2002 roku, a także z ostatnich miesięcy roku 2001 i pierwszych miesięcy 2003 wskazują na zahamowanie procesu „kurczenia się” związków. Ich liczebność wyraźnie się ustabilizowała.

DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNY SKŁAD ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

Skład osobowy trzech central związkowych różni się istotnie pod względem płci (tabela 5). W „Solidarności” wyraźnie więcej jest mężczyzn niż kobiet, w OPZZ - przewaga ta zaznacza się słabiej, natomiast w Forum przeważają kobiety (różnica wynosi 10 punktów procentowych).

Do związków zawodowych rzadko wstępują młodzi pracownicy. Wśród ogółu badanych pracowników najemnych osoby w wieku do 30 lat (włącznie) stanowiły 30,3%, natomiast wśród ogółu związkowców było ich zaledwie 11,7%. Średni wiek pracowników najemnych nienależących do związków wynosił 37 lat, a związkowców - 42 lata. Przy tym starsi byli członkowie OPZZ i „Solidarności” (odpowiednio: 44 i 43 lata), podczas gdy w Forum średni wiek wynosił 38 lat, a w grupie osób należących do innych związków - 36 lat. Na tle dwóch głównych central związkowych specyficzne miejsce zajmują więc „inne związki”. Są to przede wszystkim związki zakładowe, lokalne oraz związki określonych środowisk zawodowych. Z tego, iż są one stosunkowo atrakcyjne dla młodszych pracowników, można wysnuć wniosek, że względnie niskiego odsetka młodzieży w OPZZ, „Solidarności”, a nawet w Forum nie da się wytłumaczyć samą niechęcią do zrzeszania się.

Tabela 5. Skład związków zawodowych i zarobki związkowców - pracowników najemnych (IV kwartał 2002)

Kategorie	Związkowcy ogółem	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	Inne związki
	w procentach				
Płeć					
Mężczyźni	56,7	61,8	56,6	45,1	56,1
Kobiety	43,3	38,2	43,4	54,9	43,9
Wiek					
Do 30 lat (włącznie)	11,7	5,0	5,2	13,5	30,0
31-40	29,9	26,9	22,8	48,6	36,6
41-50	44,1	54,6	52,5	23,8	22,7
51 lat i więcej	14,3	13,5	19,5	14,1	10,7
Wykształcenie					
Podstawowe i niepełne podstawowe	7,9	11,7	5,4	5,6	5,5
Zasadnicze zawodowe	27,7	32,1	18,4	32,3	27,9
Niepełne średnie, średnie i pomaturalne	36,5	38,6	43,3	30,4	29,2
Wyższe i niepełne wyższe	27,9	17,6	32,9	31,7	37,4
Średnie zarobki miesięczne	1417 zł	1355 zł	1479 zł	1196 zł	1526 zł

Jeśli chodzi o wykształcenie związkowców, w NSZZ „Solidarność” przeważały osoby z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym, natomiast rzadziej byli w nim reprezentowani pracownicy z wyższym wykształceniem. Wykształcenie członków OPZZ było zbliżone do tego, jakim cechuje się ogół badanych pracowników. Z kolei do „innych związków” należał spory odsetek zarówno osób deklarujących wykształcenie wyższe, jak i zasadnicze zawodowe.

Stosunkowo wysokie zarobki członków „innych związków” mogą sugerować, że są one w większym stopniu akceptowane przez pracodawców niż pozostałe. Natomiast Forum zrzesza związki, w których jest wyższy niż w innych odsetek kobiet, osób w wieku od 31 do 40 lat, uzyskujących wyraźnie niższe zarobki niż pozostali związkowcy.

Członkowie Forum różnili się istotnie od członków pozostałych związków pod względem osiągniętych zarobków. Deklarowane przez nich średnie miesięczne zarobki stanowiły zaledwie 78% wynagrodzenia, jakie uzyskiwali członkowie „innych związków”, 81% zarobków związkowców z OPZZ i 88% zarobków członków „Solidarności”.

W ciągu kilkunastu lat, jakie upłynęły od transformacji ustrojowej, dokonały się pewne przeobrażenia wśród zbiorowości członków „Solidarności” i OPZZ. Zarazem utrzymały się niektóre charakterystyczne cechy. Co się zmieniło? Przez wiele lat członkowie OPZZ byli starsi od członków „Solidarności”. Obecnie ta różnica się zaciera. W latach osiemdziesiątych i wczesnych dziewięćdziesiątych członkowie OPZZ dzielili się na dwie grupy. Pierwszą stanowili pracownicy wyżej wykształceni, pełniący funkcje w nadzorze i w kierownictwie, często należący do PZPR, drugą - pracownicy najniżej wykształceni, często niewykwalifikowani, starsi. W tej centrali byli natomiast rzadziej reprezentowani pracownicy młodszy, składający się na „trzon” klasy robotniczej, ci, którzy w latach 1980-1981 nadawali ton „Solidarności”. Po roku 1989 odrodzona „Solidarność” przyciągnęła ten właśnie trzon robotniczy (pracowników wykwalifikowanych z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a także średnim). Z obecnych danych wynika, że OPZZ nadal grupuje pracowników wyżej wykształconych, jednak zmniejszyła się liczba osób z grup o najniższym statusie. Natomiast „Solidarność” zachowuje charakter związku skupiającego w większym stopniu niż OPZZ robotników.

SKŁAD SPOŁECZNO-ZAWODOWY ZWIĄZKÓW

Związki zawodowe, które na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych były repliką struktury ówczesnej polskiej klasy pracowniczej i miały wyraźnie robotniczy charakter, zmieniły się w sposób istotny. Prawie połowa członków związków (44,8%) to kadra kierownicza, specjaliści z wyższym i średnim wykształceniem - inżynierowie, nauczyciele, lekarze, technicy, pielęgniarki (grupy 1-3 z tabeli 6). Robotnicy wykwalifikowani i niewykwalifikowani stanowią jedynie 27,4% ogółu związkowców.

Tabela 6. Skład społeczno-zawodowy związków zawodowych w Polsce (IV kwartał 2002)

Grupy społeczno-zawodowe	Związkowcy ogółem	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	Inne związki zawodowe
	w procentach				
1) Dyrektorzy, prezesi, kadra kierownicza	2,5	4,0	3,1	0,0	1,2
2) Samodzielni specjaliści z wyższym wykształceniem, lekarze, inżynierowie, nauczyciele itp.	19,5	12,1	22,5	22,9	25,3
3) Pracownicy administracyjno-biurowi, mistrzowie - technicy, pielęgniarki	22,8	24,0	19,5	28,2	22,2
4) Pracownicy fizyczno-umysłowi, sprzedawcy	14,2	11,2	12,7	19,2	14,5
5) Robotnicy wykwalifikowani	22,5	36,7	19,1	18,5	11,6
6) Robotnicy niewykwalifikowani	4,9	5,0	4,8	5,2	3,6
7) Renciści i emeryci	10,3	4,7	16,0	2,4	15,9
8) Pozostałe grupy społeczno-zawodowe	3,3	2,3	2,3	3,6	5,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 6 wzmacnia wnioski z poprzednich analiz odnośnie do utrzymywania się bardziej robotniczego charakteru „Solidarności”. Robotnicy wykwalifikowani i niewykwalifikowani stanowili w tej centrali aż 41,7% związkowców, w OPZZ - 23,9%, podczas gdy w „innych związkach” wyraźnie mniejszy odsetek (zaledwie 15,2%). W „Solidarności” mniej było także niż w pozostałych związkach pracowników zaliczanych do wyższych grup zawodowych. Kadra kierownicza, samodzielni specjaliści, lekarze, inżynierowie (grupy 1-2 z tabeli 6) stanowili 16,1% członków „Solidarności”, natomiast 25,6% związkowców OPZZ

i 26,5% - „innych związków”. Skład zawodowy OPZZ zbliżony był do rozkładu wśród ogółu badanych związkowców (z pewną nadreprezentacją emerytów i rencistów). Z kolei Forum to centrala o przewadze rutynowanych urzędników, techników, pielęgniarek, sprzedawców (grupy 3-4 z tabeli 6) - w sumie stanowili oni 47,4% ogółu członków tej centrali.

Interesowało nas też, jaki zasięg w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych miały organizacje związkowe (tabela 7). Okazuje się, że najwyższy poziom uzwiązkowienia, sięgający jednej czwartej całej grupy zawodowej, zanotowano wśród osób z wyższym wykształceniem: specjalistów, lekarzy, prawników, nauczycieli. Dopiero na drugim miejscu lokowali się robotnicy wykwalifikowani (co piąty z nich należał do związków). Tuż za nimi znaleźli się urzędnicy wykonujący prace rutynowe, pracownicy niższego i średniego nadzoru, technicy i pielęgniarki. Nastąpiły więc głębokie zmiany, zwłaszcza wśród robotników. Oto niemal 80% polskich robotników wykwalifikowanych i 90% niewykwalifikowanych deklarowało, że nie należało do związków zawodowych.

Tabela 7. Związkowcy w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych (IV kwartał 2002)

Grupy społeczno-zawodowe	Związkowcy ogółem	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	Inne związki
	w procentach				
1) Dyrektorzy, prezesi, kadra kierownicza.	14,0	7,1	5,3	0,0	1,7
2) Samodzielni specjaliści z wyższym wykształceniem, lekarze, inżynierowie, nauczyciele itp.	26,7	5,3	9,4	3,5	8,5
3) Pracownicy administracyjno-biurowi, mistrzowie - technicy, pielęgniarki	18,1	6,2	4,8	2,6	4,4
4) Pracownicy fizyczno-umysłowi, sprzedawcy, podoficerowie itp.	11,6	3,1	3,4	1,9	3,1
5) Robotnicy wykwalifikowani poza rolnictwem	20,6	10,7	5,4	1,9	2,6
6) Robotnicy niewykwalifikowani poza rolnictwem	11,7	4,1	3,8	1,5	2,3
7) Renciści i emeryci	2,5	0,2	1,2	0,1	1,0
8) Pozostałe grupy społeczno-zawodowe	2,0	0,2	0,2	0,1	0,5

ZWIĄZKI ZAWODOWE W PRZEDSIĘBIORSTWACH O RÓŻNEJ FORMIE WŁASNOŚCI

Wśród badanych w IV kwartale 2002 roku pracowników najemnych 34,4% było zatrudnionych w przedsiębiorstwach prywatnych, 18,8% - w przedsiębiorstwach o kapitale mieszanym: państwowym i prywatnym, a 41,8% - w przedsiębiorstwach państwowych, spółdzielczych lub komunalnych (o pozostałych pracownikach najemnych brak danych). W zbiorowości związkowców proporcje były odmienne (tabela 8). Jedynie 7,1% ogółu związkowców pracowało w przedsiębiorstwach prywatnych, 16,2% w spółkach o kapitale mieszanym, natomiast aż 76,7% w jednostkach państwowych i pochodnych. Największy udział pracowników zatrudnionych w przedsiębiorstwach państwowych i pochodnych zanotowaliśmy wśród członków Forum, najmniejszy - wśród związkowców z „Solidarności”.

Tabela 8. Struktura zbiorowości członków poszczególnych związków zawodowych (pracowników najemnych) według typów własności zatrudniających ich przedsiębiorstw (IV kwartał 2002)

Typy własności instytucji, urzędów, przedsiębiorstw	Związkowcy ogółem	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	Inne związki
	w procentach				
Jednostka państwowa, samorządowa, spółdzielnia lub publiczna	76,7	64,5	83,7	84,4	79,5
Spółka o kapitale mieszanym: prywatnym (polskim i/lub zagranicznym) i państwowym	16,2	25,8	9,1	13,9	13,5
Zakład całkowicie prywatny (poza rolnictwem)	7,1	9,7	7,2	1,7	7,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Dane potwierdzają wnioski z wcześniejszych badań: „Solidarność” to związek, który jest w stanie mocniej zaznaczyć swoją obecność w mało przyjaznym organizacjom pracowniczym sektorze przedsiębiorstw prywatnych i prywatyzowanych.

Niezgodne z wynikami wcześniejszych badań okazały się cechy związkowców zatrudnionych w różnych sektorach własnościowych. Wprawdzie liczba badanych związkowców była zbyt mała, aby można formułować kategorię wniosków, jednak warto odnotować następujący fakt. Badania z lat dziewięćdziesiątych świadczą, że związkowcy w przedsiębiorstwach państwowych byli lepiej sytuowani niż pracownicy nienależący

do związków, natomiast w przedsiębiorstwach sprywatyzowanych, a zwłaszcza prywatnych było odwrotnie. W świetle danych z IV kwartału 2002 relacje się zmieniły i we wszystkich sektorach związkowcy górują nad pracownikami niezrzeszonymi nie tylko wykształceniem, ale także uzyskiwanymi dochodami (tabela 9).

Tabela 9. Zarobki pracowników najemnych w różnych sektorach własnościowych (IV kwartał 2002)

Typy własności instytucji, urzędów, przedsiębiorstw	Deklarowane średnie miesięczne zarobki	
	Członkowie związków zawodowych - pracownicy	Pracownicy nienależący do związków zawodowych
	w złotych	
Jednostka państwowa, samorządowa, spółdzielcza lub publiczna	1433	1378
Spółka o kapitale mieszanym: prywatnym (polskim i/lub zagranicznym) i państwowym	1392	1283
Zakład całkowicie prywatny (poza rolnictwem)	1319	1159

ZWIĄZKI ZAWODOWE W DZIAŁACH GOSPODARKI (IV KWARTAŁ 2001)

W tej części raportu przedstawimy dane z badań przeprowadzonych w ostatnim kwartale 2001 roku. Wówczas analizowaliśmy poziom uzwiązkowienia pracowników poszczególnych branż, ułożonych według zagregowanych działów gospodarki. Mimo upływu kilkunastu miesięcy wyniki te zachowują wartość (ani zmiany w wielkości związków, ani zmiany w strukturze gospodarki nie były na tyle głębokie, by dane się zdezaktualizowały).

Z tabeli 10 wynika, że górnicy i pracownicy przemysłu wydobywczego stanowili 7,6% ogółu związkowców - tyle samo, ile pracownicy administracji państwowej, samorządowej i organizacji społeczno-politycznych.

Tabela 10. Zawodowa struktura związków według działów gospodarki (IV kwartał 2001)

Działy gospodarki	Związki zawodowe ogółem	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	Pozostałe związki
	w procentach			
Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	3,5	-	5,5	4,8
Górnictwo i przemysł wydobywczy	7,6	7,3	6,0	9,4
Przemysł przetwórczy i usługi przemysłowe	24,6	33,2	30,8	9,7
Budownictwo	2,1	5,1	0,5	0,9
Transport i łączność	10,4	15,3	7,4	6,2
Handel i usługi nieprzemysłowe (hotelarstwo itp.)	7,5	9,7	6,1	6,9
Oświata i nauka, kultura, ochrona zdrowia	31,4	19,7	34,7	38,3
Administracja państwowa i samorządowa, organizacje społeczno-polityczne	7,6	1,6	7,3	13,7
Inne	5,3	8,1	1,7	10,1
	100,0	100,0	100,0	100,0

Polski ruch związkowy zaczyna być dominowany przez oświatę, kulturę, służbę zdrowia. Wśród ogółu związkowców co trzeci jest pracownikiem tego segmentu gospodarki. Na drugim miejscu znajduje się przemysł. Jeżeli prezentowany układ działów podzielimy zgodnie z prowizorycznym kryterium na dwa bloki: z jednej strony „produkcja materialna i usługi przemysłowo-transportowe”, a z drugiej - szeroko rozumiane „pozostałe usługi”, to na pierwszy przypadnie tylko 46,1% ogółu związkowców. Oczywiście związki zawodowe w obydwu blokach mają inne możliwości działania, cechują się różnym stopniem koncentracji pracowników, zróżnicowanymi możliwościami ich mobilizacji, cechami startyfikacyjnymi i postawami członków. Niemniej faktem jest, że środek ciężkości polskiego ruchu zawodowego przesunął się z produkcji materialnej ku usługom publicznym.

Z kolei tabela 11 ukazuje zasięg związków w poszczególnych działach gospodarki. Okazało się, że grupą w najwyższym stopniu uzwiązkowioną byli górnicy. Ponad połowa badanych górników i pracowników przemysłu wydobywczego to członkowie związków, z tym że rzadziej deklarowali oni przynależność do NSZZ „Solidarność” lub OPZZ, a częściej do innych związków. Nie może to dziwić, gdyż górnictwo jest obszarem, w którym „wypączkowało” niezwykle dużo różnych organizacji związkowych. Na drugim miejscu pod

względem stopnia uzwiązkowienia lokował się transport i łączność, następnie oświata, nauka, kultura, służba zdrowia, a dopiero na dalszej pozycji - przemysł przetwórczy.

Tabela 11. Związkowcy wśród ogółu pracowników najemnych, zatrudnionych w poszczególnych działach gospodarki narodowej (IV kwartał 2001)

Działy	Związkowcy ogółem	Deklarujący przynależność do:		
		„Solidarności”	OPZZ	innych związków
w procentach				
Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	12,7	-	12,7	-
Górnictwo i przemysł wydobywczy	59,8	16,2	15,1	28,5
Przemysł przetwórczy i usługi przemysłowe	18,9	8,4	7,7	2,8
Budownictwo	4,3	3,9	0,4	-
Transport i łączność	32,4	16,8	8,6	7,0
Handel i usługi nieprzemysłowe (hotelarstwo itp.)	6,7	3,5	2,3	0,9
Oświata i nauka, kultura, ochrona zdrowia	27,8	5,9	11,1	10,8
Administracja państwowa i samorządowa, organizacje społeczno-polityczne	18,6	1,1	4,5	13,0
Inne	11,4	4,6	1,8	5,0

CZŁONKOWIE ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH O WARUNKACH BYTU I SYTUACJI W MIEJSCU PRACY

Ważnym wskaźnikiem wewnętrznych różnicowań środowiska związkowców, a także różnic dzielących je od środowiska pracowników nienależących do związków były i są opinie na temat sytuacji gospodarczej kraju, sytuacji w zakładzie pracy, a także oceny warunków materialnych. Badania z lat dziewięćdziesiątych wskazują, że związkowcy to - ogólnie ujmując - osoby cechujące się niższym poziomem usatysfakcjonowania niż pracownicy niezrzeszeni w związkach (inaczej było jedynie w tradycyjnych przedsiębiorstwach państwowych). Z badań przeprowadzonych w ostatnim kwartale 2002 roku wynika, że zależność taka nie występuje. Gdy na przykład pytamy, czy sytuacja w kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku i czy poprawi się w najbliższym roku, to nieco częściej optymizm wykazują związkowcy niż osoby nienależące do związków.

Tabela 12. Ocena sytuacji życiowej rodzin wśród związkowców - pracowników najemnych (IV kwartał 2002)

Ocena sytuacji życiowej rodziny	Związkowcy ogółem	Członkowie:			
		"Solidarności"	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	innych związków zawodowych
	w procentach				
Bardzo dobra i dobra	32,7	34,6	26,8	37,4	36,0
Ani dobra, ani zła	55,5	59,4	56,5	33,9	52,1
Zła i bardzo zła	11,8	6,0	16,8	28,7	11,9
	100,0	100,0	100,1	100,0	100,0

Należy dodać, że wśród związkowców pojawiły się zróżnicowania: najbardziej optymistyczni w różnych kwestiach byli członkowie „innych związków”, najmniej - osoby należące do Forum.

Tabela 13. Poziom obaw przed utratą pracy wśród związkowców - pracowników najemnych (IV kwartał 2002)

Czy liczy się Pan(i) z możliwością utraty pracy?	Związkowcy ogółem	Członkowie:			
		"Solidarności"	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	innych związków zawodowych
	w procentach				
Zdecydowanie tak i raczej tak	41,0	42,7	38,7	52,9	31,8
Zdecydowanie nie i raczej nie	54,9	54,7	56,0	44,9	61,7
Trudno powiedzieć	4,1	2,6	5,3	2,2	6,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Warto ponownie zwrócić uwagę na fakt, że związkowcy zatrudnieni w przedsiębiorstwach prywatnych i sprywatyzowanych przestali być grupą wyróżniającą się pesymizmem. Przykładem może być poziom lęku przed bezrobociem (najniższy poziom zanotowaliśmy wśród związkowców w przedsiębiorstwach sprywatyzowanych), a także rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące rozwoju ogólnej sytuacji w kraju.

Tabela 14. Opinie o rozwoju ogólnej sytuacji w kraju wśród członków związków zawodowych - pracowników najemnych (IV kwartał 2002)

Czy sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	Związkowcy zatrudnieni w:		
	jednostce państwowej, samorządowej, spółdzielczej lub publicznej	spółce o kapitale mieszanym: prywatnym (polskim i/lub zagranicznym) i państwowym	zakładzie całkowicie prywatnym (poza rolnictwem)
	w procentach		
W dobrym	30,7	33,1	38,5
W złym	55,4	52,1	32,8
Trudno powiedzieć	13,9	14,8	28,7
	100,0	100,0	100,0

**TRWAŁOŚĆ ZRÓŻNICOWAŃ IDEOLOGICZNYCH
DZIELĄCYCH CZŁONKÓW ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH**

Tabela 15 zawiera ważną informację odnoszącą się do członków Forum Związków Zawodowych. Ta struktura związkowa, niezwiązana z żadnym ugrupowaniem politycznym, deklaruje niechęć do sporu ideologicznego, w jaki uwikłane są dwie najważniejsze centrale (w programie Forum mocno akcentowana jest ideologiczna neutralność). Z rozkładu odpowiedzi na pytanie dotyczące poglądów politycznych wyraźnie widać, że wśród członków Forum przeważa orientacja centrowa. O ile w OPZZ i w „Solidarności” około połowy związkowców lokuje się na tradycyjnych ideologicznych skrzydłach lewica - prawica, o tyle w Forum podobnie wysoki odsetek wskazuje centrum.

Tabela 15. Deklarowane orientacje ideologiczne (IV kwartał 2002)

Kategorie respondentów	Deklarowana orientacja ideologiczna				
	lewicowa	centrowa	prawicowa	Trudno powiedzieć	
	w procentach				
Ogół dorosłych obywateli	24,3	27,5	21,4	26,7	99,9
Ogół pracowników	27,5	30,9	23,4	18,2	100,0
Ogół związkowców	35,3	26,3	25,0	13,4	100,0
Ogół członków „Solidarności”	22,5	17,9	47,3	12,3	100,0
Ogół członków OPZZ	52,1	22,7	12,2	13,0	100,0
Ogół członków Forum ZZ	26,1	48,2	7,8	17,9	100,0
Członkowie innych związków zawodowych	33,3	30,9	20,4	15,4	100,0

W latach dziewięćdziesiątych wydawało się, że podziały ideologiczne, które początkowo bardzo mocno dzieliły związkowców z „Solidarności” i OPZZ, będą powoli zanikały. Tak się jednak nie dzieje. Można raczej wysunąć tezę o „długim trwaniu” tradycyjnych podziałów o charakterze ideologicznym, a nawet o ich okresowym wzmacnianiu się (tabela 16).

Tabela 16. Orientacje ideologiczne związkowców w latach 1993, 1998, 2001 i 2002

Kategorie respondentów	Deklarowana orientacja ideologiczna				
	lewicowa	centrowa	prawicowa	Trudno powiedzieć	
	w procentach				
Członkowie „S” 1993	12,3	32,8	30,8	24,1	100,0
Członkowie „S” 1998	12,7	33,1	38,7	15,5	100,0
Członkowie „S” 2001	17,4	36,2	33,3	13,0	99,9
Członkowie „S” 2002	22,5	17,9	47,3	12,3	100,0
Członkowie OPZZ 1993	29,6	23,0	18,9	28,6	100,1
Członkowie OPZZ 1998	27,4	30,6	8,1	33,9	100,0
Członkowie OPZZ 2001	61,9	21,4	8,3	8,3	99,9
Członkowie OPZZ 2002	52,1	22,7	12,2	13,0	100,0

Źródło danych z lat 1993 i 1998: *Rozpad bastionu. Związki zawodowe w gospodarce prywatyzowanej*, Warszawa 1999, s. 161, ISP.

Komentarzem do rozkładu orientacji ideologicznych związkowców może być ich stosunek do rządu Leszka Millera. W IV kwartale 2002 roku najwięcej zwolenników rządu było wśród związkowców Forum, co może świadczyć o lewicowym rodowodzie wielu członków tej organizacji pracowniczej (mimo że niechętnie określali oni swoje poglądy na skali lewica - prawica).

Tabela 17. Stosunek do rządu Leszka Millera wśród członków związków zawodowych (IV kwartał 2002)

Stosunek do rządu Leszka Millera	Związkowcy ogółem	Członkowie:			
		”Solidarności”	OPZZ	Forum Związków Zawodowych	innych związków zawodowych
	w procentach				
Zdecydowani i umiarkowani zwolennicy	37,3	21,8	48,6	54,5	38,1
Zdecydowani i umiarkowani przeciwnicy	30,5	40,4	29,5	16,7	24,9
Obojętni	29,4	36,7	20,8	18,8	33,3
Trudno powiedzieć	3,0	1,1	1,2	10,9	3,6
	100,2	100,0	100,1	100,9	99,9

ZAKOŃCZENIE

Z przedstawionych badań wynika, że w ostatnim kwartale 2002 roku do związków zawodowych należało 7,5% dorosłej ludności naszego kraju (w wieku 18 lat i więcej). Szacunkowe obliczenia (biorące pod uwagę błąd statystyczny) wskazują, że stanowiło to od ok. 2200 tys. do ok. 2400 tys. osób. Na podstawie dwóch pomiarów z ostatnich kwartałów lat 2001 i 2002, a także z obserwacji comiesięcznych zmian liczebności można stwierdzić zahamowanie procesu kurczenia się związków - ich liczebność wyraźnie się ustabilizowała. Porównanie danych z ostatnich kwartałów roku 2001 i 2002 wskazuje nawet na niewielki wzrost (z 18,9% do 20,4%) poziomu uzwiązkowienia wśród pracowników najemnych.

Zahamowaniu procesu kurczenia się związków towarzyszy zmiana sytuacji związkowców w przedsiębiorstwach prywatnych. O ile w przeszłości zarabiali oni mniej niż pracownicy niezrzeszeni, a także byli od tych ostatnich bardziej pesymistyczni, np. w ocenie rozwoju sytuacji w kraju, o tyle w ostatnim kwartale 2002 roku sytuacja się zmieniła - obecnie związkowcy górują nad osobami niezrzeszonymi wykształceniem, zarobkami oraz optymizmem.

Związki zawodowe, które na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych były repliką struktury ówczesnej polskiej klasy pracowniczej i miały wyraźnie robotniczy charakter, zmieniły się w sposób istotny. Prawie połowę członków związków (44,8%) stanowili przedstawiciele kadry kierowniczej, specjaliści z wyższym i średnim wykształceniem - inżynierowie, nauczyciele, lekarze, technicy, pielęgniarki. Robotnicy wykwalifikowani i niewykwalifikowani to jedynie 27,4% ogółu związkowców. Znajdowało to odbicie w stopniu uzwiązkowienia poszczególnych grup zawodowych. Najwyższy poziom uzwiązkowienia (sięgający 26,7%) zanotowano wśród samodzielnych specjalistów z wyższym wykształceniem: lekarzy, inżynierów, nauczycieli. Dopiero na drugim miejscu lokowali się robotnicy wykwalifikowani (20,6% z nich należało do związków). Tuż za nimi znaleźli się urzędnicy wykonujący prace rutynowe, pracownicy niższego i średniego nadzoru, technicy i pielęgniarki (18,1%). Podkreślić należy, że niemal 80% polskich robotników wykwalifikowanych i 90% niewykwalifikowanych nie należało do związków zawodowych.

Ten uśredniony obraz polskich związków zawodowych można uzupełnić o informacje dotyczące dość głębokich różnic między związkowcami.

◆ **NSZZ „Solidarność”** pozostał związkiem robotniczym. Jego struktura stosunkowo daleko odbiega od struktury badanych pracowników, głównie z powodu wysokiej nadreprezentacji robotników (41,7%), a niskiej - osób z wyższym wykształceniem (17,6%). Wśród członków tej centrali przeważają mężczyźni (61,8%), stosunkowo niewielu jest też młodych pracowników. NSZZ „Solidarność” potrafił zdobyć w sektorze prywatnym więcej „przyczółków” niż pozostałe związki. Nadal stosunkowo dużo jego członków deklaruje sympatie prawicowe.

◆ **OPZZ** lepiej niż „Solidarność” odzwierciedla strukturę pracowników, zarówno demograficzną, jak i społeczno-zawodową. Centrala ta stała się organizacją wyższej i średniej kadry zarządzającej, nauczycieli, drobnych urzędników. Robotnicy wykwalifikowani i niewykwalifikowani stanowią jedynie 23,9% związkowców zrzeszonych w OPZZ. Ta organizacja pracownicza cechuje się pewną nadreprezentacją emerytów i rencistów (16,0%) i niewielkim udziałem młodzieży. Wysoki odsetek członków OPZZ deklaruje lewicową orientację polityczną. Pod względem ideologicznego uwikłania członków ma przewagę nad „Solidarnością”: więcej członków OPZZ identyfikuje się z lewicą niż związkowców „Solidarności” utożsamia się z prawicą.

◆ **Forum Związków Zawodowych** ma wysoką (10-punktową) nadreprezentację kobiet, a także wyższy odsetek młodzieży niż NSZZ „Solidarność” i OPZZ. Prawie połowa członków tej nowej centrali (47,4%) to rutynowani pracownicy umysłowi, administracyjni i biurowi, technicy, pielęgniarki, policjanci, pracownicy fizyczno-umysłowi, sprzedawcy. Co piąty członek Forum należy do grupy specjalistów z wyższym wykształceniem (pod tym względem góruje ono nad „Solidarnością”), jednak członkowie tej centrali zarabiają średnio mniej niż osoby należące do pozostałych związków zawodowych. W Forum jest także najwięcej osób obawiających się utraty pracy. Niewielu członków tej organizacji pracowniczej dokonało ideologicznego samookreślenia, jednak to w Forum, a nie w OPZZ rząd Leszka Millera miał najwięcej zwolenników.

◆ **Inne związki** (głównie zakładowe i określonych środowisk zawodowych) wyróżniają się kilkoma ważnymi cechami: przyciągnęły wysoki odsetek młodych pracowników, ich członkowie uzyskują najwyższe zarobki, jest wśród nich wielu pracowników z wyższym wykształceniem i jedynie 15,2% robotników wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych. Członkowie tych związków najrzadziej spośród związkowców boją się utraty pracy.

Konkludując można stwierdzić, że trzy główne centrale związkowe mają dość wyraziste wizerunki, zarówno jeśli chodzi o skład, jak i orientacje ideologiczne członków.

Opracował

Juliusz GARDAWSKI
Szkoła Główna Handlowa